

Literatura

Jiráček, Jan – Nekvapil, Jiří – Šoltys, Otakar a hosté (1996):

Jazyk ve společenském kontextu. Základy jazykovědy pro studenty sociálních věd. Praha.

Čejka, Mirek (1996): *Úvod do studia jazyka (pro bohemisty)*. Brno.

Černý, Jiří (1998): *Úvod do studia jazyka*. Olomouc.

Skalička, Vladimír (1963): *Úvod do jazykovědy*. Praha.

Lotko, Edvard (1999): *Slovník lingvistických termínů pro filology*. Olomouc.

Čermák, František (2011): *Jazyk a jazykověda. Přehled a slovníky*. Praha.

Erhart, Adolf (2001): *Úvod do jazykovědy*. Brno.

Věda

- systematický způsob poznávání skutečnosti
- má svůj předmět zkoumání a svou metodu

skutečnost/předmět zkoumání:

- jevy + vztahy mezi nimi
- konkrétní nebo abstraktní

systematický způsob poznávání / metoda:

- cesta k věci, ř. *μέθοδος* = cesta, sledování
- pozorování, experiment
- reprezentativnost

Dělení věd (?)

1) formální („teoretické“, abstraktní) vědy
– matematika (algebra, geometrie), logika

2) reálné („empirické“, konkrétní) vědy

a) přírodní vědy: co je kolem člověka

– astronomie, fyzika, chemie, zoologie, botanika...

b) společenské a humanitní vědy: co je v člověku nebo co vytvořil člověk

– ekonomie, psychologie, religionistika, sociologie...

– historie, archeologie, právní věda, muzikologie, politologie, lingvistika, ...

technické vědy?

filosofie?

Jazykověda – vztah k jiným vědám

literární věda
filologie

filozofie
logika

matematika
fyzika

sociologie
psychologie

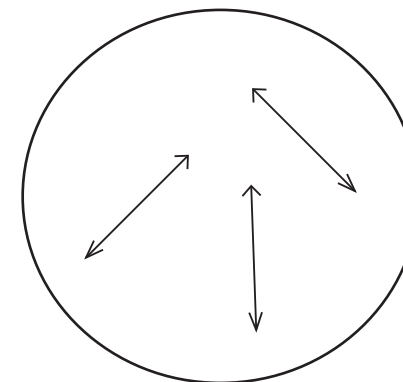
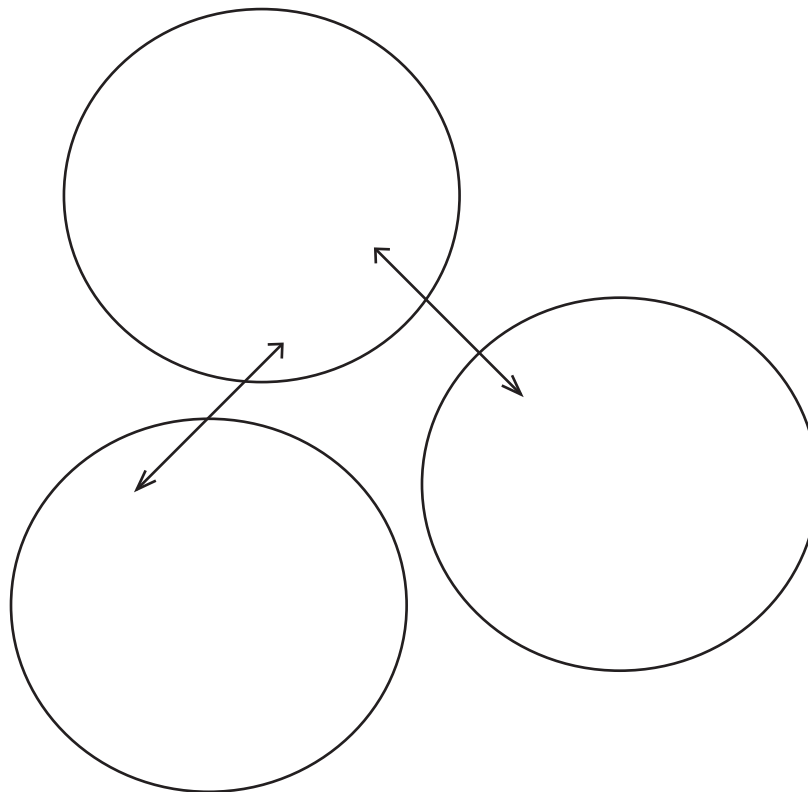
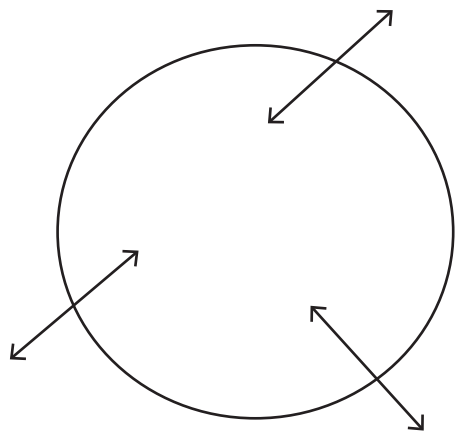
historie
archeologie

Tři problémy/oblasti výzkumu jazyka (Skalička)

(1) vztah k nejazyku

(2) vztah k jiným jazykům

(3) vztah k jeho
součástem

sociolingvistika
psycholingvistika

srovnávací lingvistika
kontaktní lingvistika

popis jazyka
jako systému

Předmět jazykovědy

jazyk:

- nástroj komunikace, prostředek, kterým se lidé dorozumívají
- systém, struktura

Lidská řeč

– řeč jako dění	parole / mluva	text (konkrétní)	použití/realizace
– řeč jako systém	langue / jazyk	kód (abstraktní)	schopnost/potence

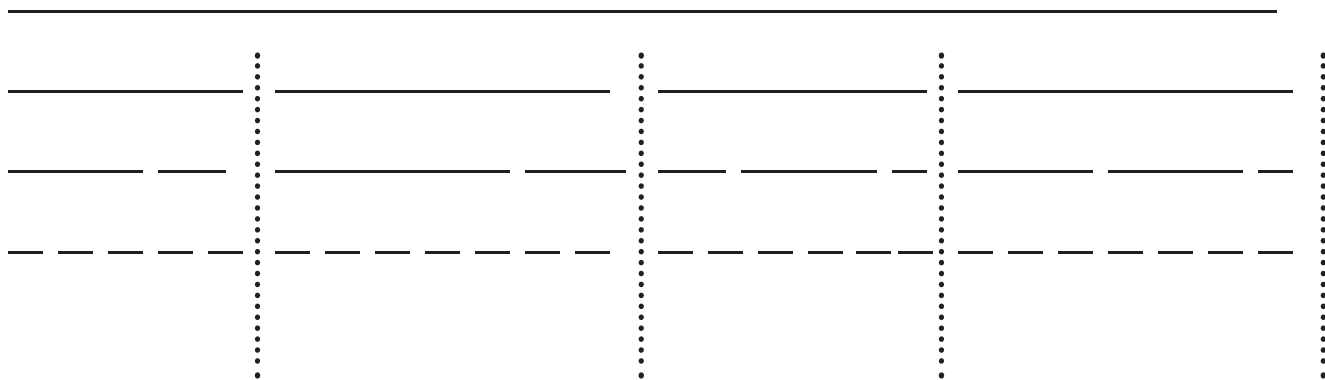
Jednotky jazyka a vztahy mezi nimi

– dva základní typy vztahu:

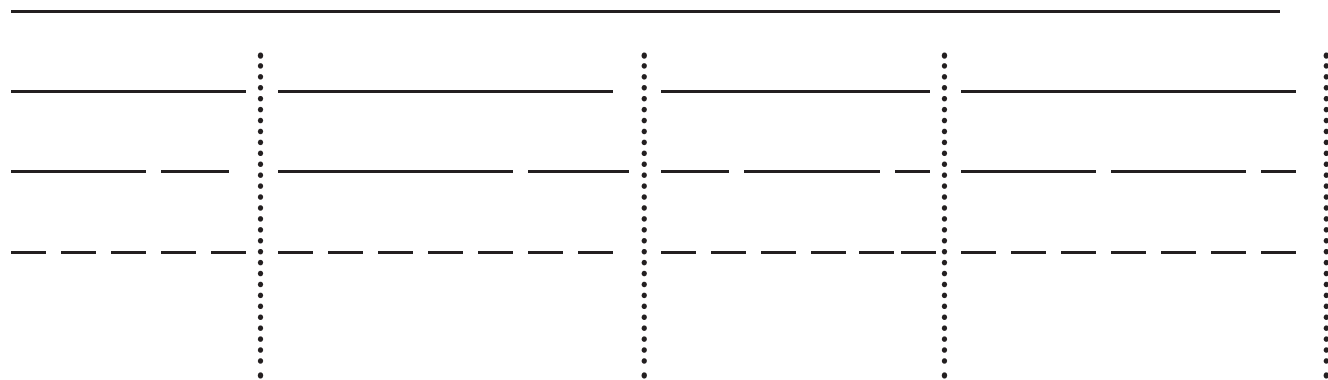
vztah syntagmatický:	„jak – tak“	horizontální	↔	<i>Táta spí.</i> (<i>Táňa</i>) (<i>Karel</i>)
vztah paradigmatický:	„bud’ – anebo“	vertikální	↕	

(spal)
(sní)

Jazykové roviny

Jazykové roviny

„hláskosloví“

Zvuková stránka jazyka – „hláskosloví“

– dvě disciplíny:

fonetika

zkoumá zvuky z hlediska parole (konkrétního realizovaného projevu),
zkoumá *formu* = *fyzikální vlastnosti* zvuků (artikulační, akustické, auditivní),
které byly realizovány

fonologie

zkoumá zvuky z hlediska jejich *funkce* v langue (v abstraktním inventáři,
ze kterého se vybírá), tj. jakým způsobem slouží k vytváření vyšších jednotek

Zvuková stránka jazyka – „hláskosloví“

– dvě disciplíny:

fonetika

zkoumá zvuky z hlediska parole (konkrétního realizovaného projevu),
zkoumá *formu* = *fyzikální vlastnosti* zvuků (artikulační, akustické, auditivní),
které byly realizovány

fonologie

zkoumá zvuky z hlediska jejich *funkce* v langue (v abstraktním inventáři,
ze kterého se vybírá), tj. jakým způsobem slouží k vytváření vyšších jednotek

jednotky:

fonetika: **hláska** č. *vata* [t]

fonologie: **foném** č. *vata* /t/

(č. *vada*)

(č. *vana*)

Zvuková stránka jazyka – „hláskosloví“

– jak poznat, co je foném: metoda minimálních párů
vede-li změna jednoho prvku v daném řetězci (slově) ke změně významu,
je tento prvek fonémem:

vata : vada

prát : brát

vál : val

sýr : sir

Zvuková stránka jazyka – „hláskosloví“

– jak poznat, co je foném: metoda minimálních párů:
vede-li změna jednoho prvku v daném řetězci (slově) ke změně významu,
je tento prvek fonémem

vata : vada

prát : brát

vál : val

sýr : sir

ang. sin : thin [θ] → s a θ jsou v ang. dva fonémy × č.

ang. win : wing [ŋ] → n a ŋ jsou v ang. dva fonémy × č. Hana : Haŋka
(komplementární distribuce)

Zvuková stránka jazyka – „hláskosloví“

Vztahy mezi fonémem a hláskou:

- hláska je konkrétní realizací fonému
- jeden foném může být realizován více hláskami:

č. foném /n/ je realizován jako:

[ŋ] před [k], [g] [baŋka], [goŋg]
[n] v ostatních pozicích [nás], [seno], [sen]

č. foném /b/ je realizován jako

[p] před neznělou hláskou a před pauzou [doupku] [dup]
[b] v ostatních pozicích [dubu]

hláska = fon, alofon

Zvuková stránka jazyka – „hláskosloví“

Paradigmatické vztahy mezi fonémy v inventáři (systému, langue):

– opozice

– fonémy vytvářejí řady (korelace), lišící se konkrétními vlastnostmi:

č.

neznělé : znělé: /p/ : /b/, /f/ : /v/, /t/ : /d/, /tʰ/ : /dʰ/, /š/ : /ž/, /k/ : /g/ atd.

délka samohlásek: /a/ : /á/, /e/ : /é/, /i/ : /í/, /o/ : /ó/, /u/ : /ú/

indické jazyky

přídechové : nepřídechové: /p/ : /p^h/, /t/ : /t^h/, /d/ : /d^h/ atd.

– foném je složen z **distinktivních rysů** (DR):

délka, znělost, přídechovost, výška, ...

specifická kombinace DR vytváří konkrétní foném

DR ale nejsou jednotkami, nenásledují za sebou, realizují se současně

Zvuková stránka jazyka – „hláskosloví“

→ základní dělení hlásek a fonémů:

samohlásky (vokály)

přední, střední, zadní; vysoké, střední, nízké; zavřené, otevřené; dlouhé, krátké

souhlásky (konsonanty):

podle místa artikulace: bilabiály, labiodentály, dentály, palatály, veláry, ...

podle způsobu artikulace: okluzivy, semiokluzivy, konstriktivy...

– viz literatura

Zvuková stránka jazyka – „hláskosloví“

Syntagmatické vztahy mezi fonémy (**fonotaktika**, součást fonologie):
zkoumá možnosti a omezení spojování fonémů

1) z čeho může být slabika, výstavba slabiky:

obecná struktura slabiky: **iniciála + jádro + kóda** (iniciála a kóda = svahy)

slabičné vzorce: (C = konsonant, V = vokál)

– pouze jádro: V

– iniciála + jádro: CV, CCV

– jádro + kóda: VC

– iniciála + jádro + kóda: CVC, CCVC, CVCC, CVCCC, CCCVC, CCCCVC

– **otevřená** slabika: končí na V × **zavřená** slabika: končí na C

2) které konkrétní fonémy můžou být vedle sebe a které ne,
za jakých podmínek – kombinovatelnost

Zvuková stránka jazyka – „hláskosloví“

Prozodické (suprasegmentální) jevy:

přízvuk: hlasové zesílení jedné slabiky ve slově na rozdíl od jiných slabik

– dynamický (síla) : melodický (tón)

– slovní:

pevný: č. první slabika, pol. předposlední slabika

pohyblivý: rus. *muka* „mouka“ : *muka* „trýzeň“

ruki „1.p. množ.č.“ : *ruki* „2.p. jedn.č.“

– větný (důraz): Petr miluje Marii.

Petr miluje Marii.

Petr miluje Marii.

intonace: snížení či zvýšení výšky tónu v průběhu slabiky

– stoupavá : klesavá : stoupavě klesavá

akut ´

gravis `

cirkumflex ^ ~